

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри організації підприємництва та біржової діяльності
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора економічних наук, професора,
члена-кореспондента НААН **ІЛЬЧУКА Миколи Максимовича**
на дисертацію **ТОМАШЕВСЬКОГО Владислава Юрійовича**
на тему: «**Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур**»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт.

Повномасштабна російсько-українська війна вплинула на всі галузі української економіки, проте чи не найбільших втрат зазнав аграрний сектор, де прямі збитки від порушених унаслідок руйнувань виробничих циклів і логістики призвели до зниження ефективності виробництва продукції основних зернових культур. До того ж, специфіка внутрішнього ринку зернових культур полягає в його експортній орієнтації, відповідно внутрішні ціни «прив'язані» до можливостей виходу на світовий ринок. Блокування портів і обстріли їхньої інфраструктури зумовили ускладнення зовнішньої торгівлі традиційними зерновими культурами, зростання обсягів їх пропозиції на внутрішньому ринку та, відповідно, зниження середньореалізаційних цін до рівня, іноді нижчого за собівартість.

Із огляду на зазначені обставини важливим напрямом розвитку аграрного сектору економіки є його диверсифікація через вирощування нішевих зернових культур, що створить підґрунтя, зокрема, для зниження логістичних ризиків і цінових коливань на традиційні культури і сприятиме забезпеченню стійкості галузі.

У цьому контексті проблеми, порушені в дисертації В. Ю. Томашевського, присвяченій дослідженню теоретико-методичних засад і практичних аспектів формування й підвищення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур, корелюють із сучасними проблемами галузі, відповідно тема дослідження є досить актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Дисертаційне дослідження є ґрунтовною самостійною науковою працею, в якій вирішено важливе завдання – обґрунтування теоретико-методичних засад і практичних інструментів забезпечення і підвищення ефективності виробництва нішевих зернових культур. Глибокий аналіз представленого матеріалу дозволяє зробити висновок про високий ступінь достовірності отриманих результатів і їхню беззаперечну наукову новизну.

Достовірність наукових положень дисертації забезпечено використанням комплексного методологічного інструментарію та великого масиву інформації. Застосування

системного підходу дозволило дослідити нішеве зерновиробництво як складну систему, що функціонує на перетині економічних, екологічних і соціальних аспектів.

Висновки автора ґрунтуються на глибокому аналізі статистичних даних за період 2015–2024 рр., що дало змогу виявити об'єктивні причини скорочення площ під нішевими культурами, серед яких справедливо виокремлено ризики, пов'язані з війною, цінову нестабільність і недосконалість селекційної бази. Особливої уваги заслуговує здійснений автором аналіз економічної ефективності нішевого зерновиробництва в розрізі форм господарювання, який виявив вищу адаптивність і рентабельність саме малих фермерських господарств.

Таким чином, наукові положення, висновки і рекомендації дисертації В. Ю. Томашевського є обґрунтованими та достовірними. Робота характеризується логічною послідовністю викладу результатів і оригінальним авторським підходом до вирішення актуальних завдань розвитку нішевого зерновиробництва.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна результатів і висновків дисертаційного дослідження полягає в розширенні теоретичної інтерпретації ролі нішевих зернових культур у забезпеченні еколого-економічної паритетності в агробізнесі. Зокрема, автором виокремлено фітореMediaційні властивості цих культур як їх ключову якісну характеристику, що здатна забезпечувати додатковий економічний ефект. Наукову вагу має запропонований підхід до впровадження методу фітомайнінгу при виробництві біоетанолу з сорго, що на рівні з екологічним ефектом (очищення ґрунту від важких металів), дозволяє отримати економічні вигоди.

Подальшого розвитку набуло обґрунтування інноваційних напрямів інтеграції продукції нішевих зернових культур (на прикладі сорго та вівса) у ланцюги створення доданої вартості, що реалізуються через розроблення інвестиційних проєктів із глибокої переробки продукції цих культур. Застосування такого підходу дозволяє змінити напрям розвитку галузі від сировинної спрямованості до виробництва товарів глибокої переробки.

Окрім того, дисертаційне дослідження містить прикладні розробки щодо оптимізації структури посівних площ зернових культур в Україні на основі математичного моделювання, орієнтованого на досягнення максимального економічного ефекту при одночасному дотриманні вимог сталого землеробства – в роботі обґрунтовано, що, включення нішевих зернових до складу сівозмін є не лише екологічно доцільним, а й економічно обґрунтованим рішенням.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Ключові положення і висновки дисертаційного дослідження отримали належну апробацію та повною мірою відображені

у 12 наукових публікаціях автора, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України. Результати роботи були представлені та отримали позитивну оцінку на 7 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що підтверджує достатній рівень оприлюднення результатів проведеного дослідження.

Теоретична та практична цінність наукових результатів дисертації. Теоретична цінність дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад нішевого зерновиробництва через переосмислення ролі цих культур. Особливого значення набуває авторське уточнення дефініції «нішеві зернові культури», де поряд із традиційними кількісними характеристиками (обсяги ринку, ціна), обґрунтовано стратегічну важливість їхніх якісних параметрів – фітореMediaційних властивостей. Це, своєю чергою, зумовлює теоретичне підґрунтя для моделі оцінки економічної ефективності, за якою біологічні особливості рослин розглядається як джерело економічного ефекту.

Наукову цінність також мають розроблені автором підходи до забезпечення еколого-економічної синергії в досліджуваній галузі. Виокремлення методу фітомайнінгу як інструменту очищення ґрунтів від окремих видів важких металів у процесі вирощування нішевої зернових культур (на прикладі сорго) збагачує теоретичні засади екологізації агробізнесу новими механізмами раціонального природокористування.

Практична значущість одержаних результатів полягає у формуванні прикладного інструментарію, спрямованого на системне підвищення ефективності агропідприємств у мінливих ринкових умовах. Зокрема, автором обґрунтовано перспективні напрями диверсифікації використання сорго та вівса через реалізацію довгострокових інвестиційних проєктів із їх поглибленої переробки. Прикладна вага дослідження також підтверджується доведенням ефективності високотехнологічних ланцюгів на основі переробки вівса і значний потенціал зростання валової доданої вартості за умови переходу від збуту сировини до замкнених циклів переробки, що створює умови для зміни сировинної моделі господарювання у модель із подовженими ланцюгами створення доданої вартості. Це не лише забезпечить аграріям підвищення ефективності за рахунок зростання попиту на їх продукцію а й слугуватиме рушієм розвитку вітчизняної переробної галузі.

Логічним доповненням до обґрунтування напрямів забезпечення і підвищення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур є представлена в роботі математична модель оптимізації структури посівних площ із інтеграцією до її складу проса, гречки, вівса та жита. За допомогою побудови цієї моделі обраховано співвідношення культур, яке гарантує максимізацію цільової функції – маси прибутку з гектара посіву за обов'язкового дотримання науково обґрунтованих вимог сівозмін. Такий підхід може слугувати прикладним фундаментом для формування довгострокових стратегій розвитку

аграрного сектору на принципах еколого-економічної збалансованості та посиленню його стійкості в умовах сучасних глобальних екологічних і економічних викликів.

Таким чином, результати дисертації В. Ю. Томашевського мають комплексний характер і становлять вагомий внесок у зміцнення економічної стійкості аграрного сектору України.

Ключові результати дисертації адаптовано до рівня прикладних рекомендацій, які можуть бути використані у практичній діяльності.

Сформовані в дисертації пропозиції та аналітичні матеріали дослідження було використано під час підготовки Стратегії розвитку Узинської міської територіальної громади на 2025–2027 роки, зокрема в розділі, присвяченому розвитку аграрного сектору (довідка про впровадження № 03-10-1051 від 18 вересня 2025 року).

Результати дисертаційного дослідження також було використано у практичній діяльності органів управління Іллінецької територіальної громади. На основі наукових напрацювань автора було сформовано комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення програм місцевого економічного розвитку та активізацію виробництва нішевих сільськогосподарських культур (довідка про впровадження від 15 жовтня 2025 року).

Здійснений автором ретроспективний аналіз і моніторинг динаміки показників економічної ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур використано при формуванні Програми економічного і соціального розвитку Житомирського району на 2025 рік (довідка про впровадження від 27 січня 2026 року).

Сформовані в дисертації практичні рекомендації щодо забезпечення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур, зокрема в напрямі оптимізації структури посівних площ, використовуються у практичній діяльності ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина» (довідка про впровадження від 25 липня 2025 року) та ТОВ «Золоті луки» (довідка про впровадження від 01 серпня 2025 року).

Теоретико-прикладні аспекти дисертаційного дослідження, зокрема інноваційні підходи до диверсифікації діяльності суб'єктів агробізнесу через нішеве виробництво та ефективність їх впровадження, використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Економіка підприємств агробізнесу» на кафедрі економіки в рамках підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 051 «Економіка» (акт впровадження).

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею з науково обґрунтованими висновками і рекомендаціями. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні

В. Ю. Томашевського на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур» відсутні порушення академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи роботу, можна відзначити певні дискусійні моменти:

1. При дослідженні біологічних особливостей нішевих зернових культур, які впливають на формування екологічного ефекту від їх вирощування, варто було приділити увагу проблемам формування насінневого фонду, зокрема вітчизняної селекції.

2. Оскільки продукція нішевих зернових культур може бути орієнтована і на споживачів органічного продовольства, а також, як зазначено в роботі, деякі з цих культур, зокрема сорго і просо мають високий експортний потенціал, дослідження економічних аспектів нішевого зерновиробництва доцільно було б доповнити питаннями стандартизації та сертифікації в контексті відповідності національних стандартів вимогам зовнішніх ринків.

3. Здійснене у третьому розділі моделювання ефективного виробництва продукції нішевих зернових культур, доречно було б доповнити пропозиціями щодо стимулювання внутрішнього попиту на ці товари, що сприяло б забезпеченню вищого економічного ефекту всіх учасників ланцюга створення доданої вартості.

4. Робота виграла б від більш акцентованого узгодження структури завдань із положеннями наукової новизни і висновками. Зміцнення внутрішньої логічної єдності між цими елементами допомогло б повніше висвітлити глибину проведеного аналізу.

Водночас наведені зауваження та дискусійні моменти дисертаційного дослідження принципово не впливають на наукову та практичну цінність одержаних автором результатів і не знижують у цілому високої позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладення в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Таким чином, дисертація на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур» відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Томашевський Владислав Юрійович заслуговує

на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

**Рецензент завідувач кафедри організації підприємництва та біржової діяльності
Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор
економічних наук, професор, член-кореспондент НААН Микола ІЛЬЧУК**